

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ «Λόγος εις τούς όσιους τινί (318) θεοφόρους Πατέρας, καί εις Κωνσταντίνον τόν εύσεβέστατον βασιλέα»¹

Ο πρεσβύτερος Γρηγόριος, ό όποίος κατά πάσα πιθανότητα έζησε τόν 10ο αιώνα (περί τό 940)², έγραψε έναν καί μοναδικό λόγο στους 318 Θεοφόρους Πατέρες τής Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, ή όποία συνήλθε μέ πρωτοβουλία του αυτοκράτορα Μεγάλου Κωνσταντίνου στή Νίκαια τής Βιθυνίας (Μάιος 325), γιά νά πάρει θέση στά όσα διακήρυττε ό Άρειος ένάντια στή θεότητα του Χριστού καί νά προλάβει τί διάσπαση τής ένότητας τής Έκκλησίας. Ανάμεσα στους θεοφόρους Πατέρες πού συμμετείχαν στή Σύνοδο ήταν καί ό αρχιεπίσκοπος Λαρίσης άγιος Άχιλλιος, ό όποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στήν καταδίκη του Άρείου, όπως φαίνεται καί από τίς τιμές μέ τίς όποιες τόν περιέβαλε ό Μέγας Κωνσταντίνος μετά τό τέλος των έργασιών τής Συνόδου, άναγνωρίζοντας τήν προσφορά του³. Έπομένως ό έγκωμισμός στους 318

¹ Ο λόγος βρίσκεται στόν 111ο τόμο τής PG, σ. 419-440. Έξεδόθη επίσης από τόν J. Comperpass, *Georgs Presbyter Lobrede auf die 318 Väter des Konzils v. Nikaia und Konstantin der Grosse*, Bonn 1908, σ. 17-31. Βλ. επίσης Fr. Halkin, *Bibliotheca Hagiographica Graeca Supplément, Appendices et Tables*, Société des Bollandistes, [Subsidia Hagiographica 8a], Bruxelles 1957, vol. II, σ. 174, άρ. 1431. Hans-George Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen reich*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1959, σ. 545.

² KARL KRUMBACHER, *Ιστορία τής Βυζαντινής Λογοτεχνίας* μεταφρασθεΐσα υπό Γεωργίου Σωτηριάδου, τόμος Α΄, έν Αθήνας 1897, σ. 338. κατ' άλλους έζησε τόν 9ο αϊ. βλ. λήμμα «Γρηγόριος πρεσβύτερος», *ΘΗΕ*, τόμ. 4ος, σ. 828-829.

³ Γιά τί συμμετογή του άγίου Άχιλλίου στήν Α΄ Οικουμενική Σύνοδο βλ. ANNA ABRAMEA, Άγιοι έπίσκοποι του έλλαδικου χώρου πού έζησαν ή καθιερώθηκαν κατά τούς 8ο-10ο αιώνες, μέ ειδική αναφορά στόν άγιο Άχιλλιο Λαρίσης, στό: *Οί ήρωες τής Ορθόδοξης Έκκλησίας, Οί νέοι άγιοι, 8ος-16ος αιώνας*, έπιστημονική έπιμέλεια Έλεωνόρα Κούντουρα-Γαλάκη, Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών, [Ινστιτούτο Βυζαντινών Έρευνών], Διεθνή Συμπόσια 15, Αθήνα 2004, σσ. 47-61 καί ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Β. ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗΣ, «Τότε δή καί ό μέγας έν βασιλευσι Κωνσταντίνος αυτών υπεδέξατο». Η συνάντηση Μεγάλου Κωνσταντίνου καί άγίου Άχιλλίου», *Θεσσαλικά Μελετήματα 4*

Πατέρες τῆς Α΄ Οἰκουµενικῆς Συνόδου εἶναι καί ἐγκωµιασµό στό πρόσωπο τοῦ δικοῦ µας προστάτη καί πολιούχου τῆς πόλης τῆς Λάρισας ἀγίου Ἀχιλλίου.

Ὁ λόγος τοῦ Γρηγορίου ἔχει τήν ἐξῆς δοµή:

A. ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Ἡ αἰτία συγγραφῆς τοῦ λόγου (σ. 420, 1-17).

B. ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ (σ. 420, 18-437, 12).

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐδραιώνει τόν Χριστιανισµό (σ. 420, 18-421, 19).

Ἡ ἐµφάνισις τοῦ Ἀρείου καί τῶν αἵρετικῶν διδασκαλιῶν του (σ. 421, 20-424, 19).

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, ἅγιος Ἀλέξανδρος, ἀποπειρᾶται ἀνεπιτυχῶς νά μεταστρέψει τόν Ἀρειο (σ. 424, 20-52).

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος συγκαλεῖ τήν Α΄ Οἰκουµενική Σύνοδο (σ. 425, 1-428, 27).

Ὁ Εὐστάθιος Ἀντιοχείας προσφωνεῖ –ἐκ µέρους τῶν συµμετεχόντων Πατέρων– τόν αὐτοκράτορα (σ. 428, 28-429, 5).

Ὁ ἐναρκτήριος λόγος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (σ. 429, 6-32).

Οἱ ἀποφάσεις τῆς Α΄ Οἰκουµενικῆς Συνόδου καί τό θαῦμα τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Συνοδικοῦ Τόµου (σ. 429, 33-432, 50).

Ὁ ἅγιος Σπυρίδωνας κατατροπώνει ἕναν φιλόσοφο, ὑπερασπιστή τῶν θέσεων τοῦ Ἀρείου (σ. 433, 1-35).

Ἡ λήξις τῶν ἐργασιῶν τῆς Α΄ Οἰκουµενικῆς Συνόδου καί ἡ ἀπόδοσις τιµῶν ἀπό τόν αὐτοκράτορα στούς θεοφόρους Πατέρες (σ. 433, 36-436, 14).

Τό θαῦμα κατά τήν ἡμέρα ἀναχώρησις τῶν θεοφόρων Πατέρων (σ. 436, 15-30).

Οἱ θεοφόροι Πατέρες σώζουν τόν ναό τους, κατά τή διάρκεια ἀραβικῶν ἐπιδροµῶν στή Νίκαια (σ. 436, 30-437, 12).

Γ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ (σ. 437, 13-440, 13).

Οἱ θεοφόροι Πατέρες ἀξιώνονται τιµῆς ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό-Παραδείγματα

Ὁ Γρηγόριος ξεκινᾷ τόν λόγο μέ ἕνα γνωστό στός ἐκκλησιαστικούς ρήτορες τρόπο: δηλώνει πώς συνέθεσε τόν λόγο κατόπιν παρότρυνσις ἑνός πνευματικοῦ πατέρα ἢ ἐπισκόπου⁴. στή συγκεκριµένη περίπτωσις κατόπιν προ-

(2014), σσ. 231-239.

⁴ Συνήθίζεται οἱ ρήτορες νά ἀναφέρουν στό προοίµιο πώς προέβρισαν στή συγγραφί τοῦ λόγου τους μετά τήν ἀνάθεσις πού τοὺς ἔγινε ἀπό κάποιον σηµαῖνον πρόσωπο τῆς ἐποχῆς τους (συνήθως τόν αὐτοκράτορα ἢ τόν πνευματικό τους πατέρα ἢ τόν διδάσκαλό τους) βλ. TH. PRATSCH, «*Der hagiographische Topos*», *Griechische Heiligenviten in mittelbyzantinischer Zeit*, [Millennium Studies

τροπής του επισκόπου Νικαίας⁵, ό όποιος ήθελε νά έχει στά χέρια του κάτι γραπτό γιά τά όσα διεξήχθησαν στήν έδρα τής μητροπόλεως του πριν από πολλούς αιώνες καί χάραξαν τήν ιστορική πορεία τής Έκκλησίας.

Τό κύριο μέρος του λόγου ξεκινά μέ μιá σύντομη ιστορική αναδρομή στά γεγονότα πού προηγήθηκαν τής σύγκλησης τής Α΄ Οικουμενικής Συνόδου. Συγκεκριμένα από τό χρονικό εκείνο σημείο όπου ό Μέγας Κωνσταντίνος έγινε ένας από τούς δυό καίσαρες τής Τετραρχίας, διαδεχόμενος τόν πατέρα του Κωνσταντίο Χλωρό. Τήν ίδια εποχή φοβεροί διωγμοί κατά τών Χριστιανών εξαπολύονταν από τόν Αύγουστο τής Δύσης Μαξιμιανό καί τόν διάδοχό του Μαξέντιο, αλλά καί από τόν έτερο Αύγουστο τής Ανατολής Λικίνιο. Ό Μέγας Κωνσταντίνος, «ό φιλοχρηστότατος βασιλεύς» (σ. 421, 1-2), κατά τόν Γρηγόριο, άφοϋ κατάφερε νά έξουδετερώσει τά υπόλοιπα μέλη τής Τετραρχίας καί νά καταστεί άδιαφιλονίκητος ήγέτης τής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας⁶, μετέφερε τήν πρωτεύουσα του κράτους στήν Ανατολή ιδρύοντας τήν Κωνσταντινούπολη. Ταυτόχρονα, προχώρησε σέ μέτρα ενίσχυσης τής χριστιανικής θρησκείας καί

Τ], Walter de Gruyter-Berlin-New York 2005. Ένδεικτικά αναφέρω τόν Νικαίτα Δαβίδ Παφλαγόνα (10ος αι.), ό όποιος συνθέτει έγκωμιαστικό λόγο στήν έορτή τής ανακομιδής τών λειψάνων του άγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, κατόπιν παραγγελίας του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου (905-959): «Λόγος εις τήν επάνοδον του τιμίου λειψάνου του εν άγίοις πατρός ήμών Ιωάννου αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου», ed. FRANÇOIS HALKIN, *Douze récits Byzantins sur Saint Jean Chrysostome*, Société des Bollandistes, [Subsidia Hagiographica 40], Bruxelles 1977, σ. 487» καί τόν άνώνυμο (13ος αι.) τής Διασκευής του Βίου του άγίου Αχιλλίου, ό όποιος συνέθεσε τόν έγκωμιαστικό του λόγο μέ προτροπή του λόγιου μητροπολίτη Λαρίσης Θωμά Γοριαντή (μέσα 1264-άρχές 1273): «Βίος καί πολιτεία καί μερική θαναμάτων διήγησις του εν άγίοις πατρός ήμών αρχιεράρχου καί θαυματουργού Αχιλλίου μητροπολίτου Λαρίσης», εκδ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ό άγιος Αχιλλιος Λαρίσης. Ό αρχικός ανέκδοτος βίος (Θ΄ αι.) καί ή μεταγενέστερη διασκευή του (ΙΓ΄ αι.)*. Ανέκδοτα ύμνογραφικά κείμενα (Ιωσήφ Ύμνογράφου, Μανουήλ Κορινθίου, Αναστασίου Γορδίου), Ακαδημία Αθηνών, [Κέντρο Έρεϋνης του Μεσαιωνικού καί Νέου Έλληνισμού], Αθήνα 1990, σ. 149, 17-19.

⁵ Ό Γρηγόριος έγραψε τόν λόγο μάλλον κατά παραίνεση του μητροπολίτη Νικαίας Άλεξάνδρου (α΄ μισό του 10ου αι.), ενός λογίου άνδρα εκείνης τής εποχής, ό όποιος άνηκε στόν κύκλο του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ΄ του Πορφυρογέννητου (913-959) καί διετέλεσε καθηγητής ρητορικής στό Πανεπιστήμιο τής Κωνσταντινούπολης πριν τό 944. βλ. Ι. Χ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, λήμμα «Άλεξάνδρος», *ΘΗΕ*, τόμ. 2ος, σ. 111.

⁶ Στίς 18 Σεπτεμβρίου 324 ό Λικίνιος ήττήθηκε κατά κράτος από τίς δυνάμεις του Μεγάλου Κωνσταντίνου, στά περίχωρα τής Χρυσούπολεως, καί δραπέτευσε στή Νικομήδεια. Έλπίζοντας πώς ό Μέγας Κωνσταντίνος θά τηρούσε τήν υπόσχεση πού είχε δώσει στήν άδερφή του Κωνσταντία όπι θά σεβασθεί τί ζωή του νικημένου συζύγου της, παραδόθηκε στόν νικητή. Ό Μέγας Κωνσταντίνος πιστεύοντας πώς ό Λικίνιος θά εξακολουθούσε νά είναι ένας επικίνδυνος αντίπαλος, άκόμη καί αιχμάλωτος, έδωσε τί διαταγή άπαγχονισμού του. Μετά από σαράντα περίπου χρόνια ή ρωμαϊκή αυτοκρατορία ένοποιούνταν πλέον κάτω από τήν έξουσία ενός ικανότατου ήγέτη, βλ. Πολύμνια Αθανασιάδη-Fowden, «Ό Μέγας Αίών (324-395)», *Ιστορία του Έλληνικού Έθνους*, τόμ. Ζ΄, σ. 33.

τῆς προστασίας τῶν θρησκευτικῶν δικαιωμάτων τῶν Χριστιανῶν. Οἱ Χριστιανοί μποροῦσαν πλέον μετά ἀπό αἰῶνων διωγμούς νά λατρεύουν ἀφοβα τόν ἀληθινό Θεό: «Καί ἦν ἰδεῖν τῶν τε πιστῶν ἐκ τοῦ διωγμοῦ τήν ἀνάκλησιν [...] πάντων ἐν παρηρησίᾳ δοξολογούντων τόν Κύριον» (σ. 421, 16-19), σημειώνει χαρακτηριστικά ὁ Γρηγόριος.

Γιά τήν πρόοδο καί τήν ἐπικράτηση τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ὁ «πιστότατος βασιλεὺς» χαϊρόταν (σ. 421, 20), ἀλλά ὁ «μισόκαλος ἐχθρός», δηλ. ὁ διάβολος, «οὐδέ ταύτην ἤνεγκε τήν ἐπί τά κρείττονα τῶν ἀνθρώπων ἐπίγνωσιν» (σ. 421, 34-36). Καί ὅπως παλαιότερα φθόνησε τήν χωρίς πόνον καί λύπες ζωή τῶν Πρωτοπλάστων καί ἐνέσπειρε διά τοῦ ὄφρους τήν παρακοή στήν ἀκοή τους, ἔτσι καί τώρα, μί ἀνεχόμενος τήν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης στήν οἰκουμένη πού ἐπέβαλε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, καί τήν ἐλεύθερη πλέον λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἐνέσπειρε πνεῦμα Πύθωνος⁷ σέ ἕναν ἀπό τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας, τόν Ἄρειο. Γρηγόρα ὁ Ἄρειος μεταβλήθηκε σέ ὄργανο τοῦ Διαβόλου «κενοδοξία καί φιλαργυρία τοῖς ὅπλοις τοῦ πατρὸς αὐτοῦ του διαβόλου κατεχόμενος» (σ. 421, 45-47).

Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἐκεῖνη τήν ἐποχή ἦταν ὁ ἅγιος Ἀλέξανδρος⁸ «ὁ ἐν προέδροις πάνανγος καί τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων ὑπέρμαχος» (σ. 424, 2-3), ἄξιος διάδοχος τῶν προκατόχων του στὸν θρόνον τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀλεξανδρέων Πέτρου⁹, «τόν ἐν μάρτυσι νικηφόρον, καί ἐν ἀρχιερεῦσιν ἰσαπόστολον» (σ. 421, 48), καί Ἀχιλλᾶ¹⁰. Κατά τόν Γρηγόριο ὁ Ἄρειος δυσφόρησε μέ τήν ἐκλογή τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου, ἐνός ἀνθρώπου ἁμεμπτοῦ καί ἠθικά ἀκέραιου. Καί ἐπειδὴ δέν μποροῦσε νά τόν κατηγορήσει γιά τό ἦθος του, «κατὰ τῶν δογμάτων τοῦ ὀσίου ὀπλιίζεται» (σ. 424, 10-11). Ἔτσι, ὁ ἅγιος ἀρχιεπίσκοπος γρήγορα βρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ τίς αἰρετικές διδασκαλίες τοῦ φρενοβλαβῆ Ἀρείου, ὁ ὁποῖος: «κτίσμα καί ποιῆμα τόν Υἱόν ἐλοιδώρησε» (σ. 424, 15-17). Καί ἐπειδὴ ἀντιλήφθηκε πῶς αὐτές σύντομα θά ἐξαπλώνονταν «ὡς

⁷ Βλ. *Πράξ.* 16, 16. Πρόκειται γιά τό δαιμόνιο τῆς μαντείας-βλ. ΛΟΥΚΑΣ ΦΙΛΗΣ, λήμμα «Πύθων», *ΘΗΕ*, τόμ. 10ος, σ. 738-739.

⁸ Πρόκειται γιά τόν ἅγιο Ἀλέξανδρο Α΄, ἀρχιεπίσκοπο Ἀλεξανδρείας (313-328). Βλ. λήμμα «Ἀλέξανδρος», *ODB*, vol. I, σ. 56 (*The Oxford Dictionary of Byzantium*, Prepared at Dumbarton Oaks, ed. A. Kazhdan, I-III, Oxford University Press 1991).

⁹ Ὁ ἅγιος Πέτρος Α΄ (300-311) μαρτύρησε κατὰ τή διάρκεια τοῦ διωγμοῦ τοῦ Μαξιμιανοῦ. Βλ. πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, λήμμα «Πέτρος», *ΘΗΕ*, τόμ. 10ος, σ. 362-363.

¹⁰ Πρόκειται γιά τόν ἅγιο Ἀχιλλᾶ, ἀρχιεπίσκοπο Ἀλεξανδρείας (312-313) καί διάδοχο τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ Α΄. Ὁ ἅγιος Ἀχιλλᾶς ἦταν αὐτός πού χειροτόνησε πρεσβύτερο τόν αἰρεσιάρχη Ἄρειο. Βλ. ΒΑΣ. Ι. ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ, λήμμα «Ἀχιλλᾶς», *ΘΗΕ*, τόμ. 3ος, σ. 536.

δίκην ἱερᾶς νόσου» σέ ὀλόκληρο τόν χριστιανικό κόσμο (σ. 424, 20-21) –ἴδη Αἴγυπτος, Θηβαΐδα καί Λιβύη εἶχαν μολυνθεῖ– προσπάθησε μέ προσωπικές παρανέσεις, ἀλλά καί μέ τήν ὀρθή ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς νά τιθασεύσει τόν ἀπίθασο Ἄρειο. Δυστυχῶς ὅμως οἱ παρανέσεις τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου δέν βρῆκαν καμιά ἀνταπόκριση ἀπό πλευρᾶς Ἀρείου.

Ὁ ἅγιος ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας τότε προχώρησε στίς ἐπόμενες κινήσεις προκειμένου νά ἐξουδετερώσει τόν Ἄρειο καί τίς διδασκαλίες του. Κατέφυγε στόν Ἰησοῦ Χριστό καί μέ δάκρυα στά μάτια, νηστεία καί ἀγρυπνία ζήτησε τή βοήθειά Του. Ταυτόχρονα πληροφορήσε τούς ἐπισκόπους τῆς περιφέρειᾶς του γιά τίς αἰρετικές διδασκαλίες καί τούς κάλεσε νά τόν συνδράμουν στόν ἀγῶνα του ἐναντίον τοῦ Ἀρείου, ἐνῶ ἐνημέρωσε καί τόν ἴδιο τόν αὐτοκράτορα.

Ἡ ἀντίδραση τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ὑπῆρξε ἄμεση. Καλεῖ σύγκληση τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου στή Νίκαια τῆς Βιθυνίας «πρός ἐξέτασιν τῶν εἰς αὐτούς ἠκόντων, καί φανέρωσιν μέν τῆς ἀληθοῦς καί ἀμέμπτου πίστεως, ἐκτομίν δέ καί παντελεῖ ἀφανισμόν τῆς δαμονιώδους των κακοδόξων αἰρέσεως» (σ. 424, 50-52). Στούς Πατέρες πού κλήθηκαν νά πάρουν μέρος στή Σύνοδο ὁ Γρηγόριος τονίζει ὅτι δέν θά ἀναφερθεῖ ὀνομαστικά (ἴσως γιά νά δείξει τήν καθοριστική συμβολή στήν καταδίκη τοῦ Ἀρείου, ἀνεξαρτέτως, ὅλων των συμμετεχόντων κι ὄχι συγκεκριμένων προσώπων τά ὁποῖα γνωρίζουμε πῶς διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο, ὅπως ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ὁ ἅγιος Ἀχιλλῆος καί ὁ ἅγιος Νικόλαος).

Ὅμως, στή συνέχεια θεωρεῖ σκόπιμο νά ἀναφερθεῖ σέ κάποιους ἀπό αὐτούς οἱ ὁποῖοι διακρίνονταν γιά τά ἀποστολικά τους χαρίσματα ἢ ἔφεραν τά στίγματα τοῦ Χριστοῦ στό σῶμα τους, ὅπως ὁ ὄσιος Ἰάκωβος, ἐπίσκοπος Νισίβεως¹¹, ὁ ὁποῖος θεράπευσε πολλούς ἀρρώστους, ὁ ὄσιος Παῦλος, ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας¹² καί ὁ ὄσιος Παφνούτιος ὁ Αἰγύπτιος¹³. Ὁ «τῶν

¹¹ Ὁ ὄσιος Ἰάκωβος ὑπῆρξε διδάσκαλος καί συνεργάτης τοῦ ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου. Πῆρε μέρος στίς ἐργασίες τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καί ἀναδείχθηκε σέ ἕναν ἀπό τούς ἰσχυρότερους πολέμους τοῦ ἀρειανισμοῦ. Βλ. Α. Κ. Α., λήμμα «Ἰάκωβος», *ΘΗΕ*, τόμ. 6ος, σ. 633.

¹² Ὁ ὄσιος Παῦλος ὁ Ὁμολογητής συνελήφθη ὑπό Λικανίου καί ὑπέστη σκληρά βασανιστήρια. Μετεῖχε στήν Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδο ἔχοντας τά στίγματα τοῦ μαρτυρίου. Βλ. Β. Ν. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, λήμμα «Παῦλος», *ΘΗΕ*, τόμ. 10ος, σ. 213.

¹³ Ὁ ὄσιος ἐπίσκοπος Παφνούτιος, Αἰγύπτιος στήν καταγωγή, κατά τή διάρκεια τοῦ διωγμοῦ τοῦ Μαξιμιανοῦ, καταδικάστηκε νά δουλεύει στά μεταλλεῖα. Ὡς ὁμολογητής ἦταν ἴδιον γνωστός, γι' αὐτό καί κλήθηκε νά συμμετάσχει στίς ἐργασίες τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐκεῖ διατύπωσε τήν ἄποψη πῶς ἔπρεπε μετά τή χειροτονία νά ἀπαγορεύεται ὁ γάμος, βλ. Β. Ν. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, λήμμα «Παῦλος», *ΘΗΕ*, τόμ. 10ος, σ. 236.

ἀγαθῶν ἀντίπαλος» (σ. 425, 39) δὲν ἔμεινε ἀδρανής· καὶ ὅπως κατέστησε τὸν Ἰούδα προδότη, ἔτσι καὶ μέσα στὴ Σύνοδο τῶν Ἁγίων Πατέρων κατάφερε νὰ εἰσαγάγει «λύκους Ἰσραβας δοραῖς προβάτων ἐγκεκρυμμένους» (σ.428, 1-2), τὸν Μινοφάντη Ἐφεσου, τὸν Πατρόφιλο τὸν ἀπὸ Σκυθοπόλεως καὶ τὸν Θεωνᾶ Μαριμαρικῆς¹⁴.

Ὅλα ἦταν ἔτοιμα πλέον γιὰ νὰ ξεκινήσει ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Ἐντύπωση στὸν ῥήτορα προκάλεσε ὁ τρόπος πού ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ὑποδέχθηκε τοὺς ἁγίους Πατέρες. Τοὺς πλησίασε «ὄφρῦ συνεσταλμένη καὶ πρῶν τῷ βήματι» (σ. 428, 19-20), τοὺς ἀσπίαστικε καὶ «χαριέντως προσομιλεῖ» (σ. 428, 21), ἐνῶ σέ ἔνδειξη μεγάλου σεβασμοῦ πρὸς τὸ πρόσωπό τους δὲν κάθεται σέ θρόνο ὑψηλό, ἀλλὰ σέ ἓνα χαμηλότερο κάθισμα σέ σχέση μετὰ ἔδρανα τῶν συμμετεχόντων Πατέρων.

Ἐξ ὀνόματος τῶν θεοφόρων Πατέρων προσφώνησε τὸν αὐτοκράτορα ὁ Εὐστάθιος Ἀντιοχείας¹⁵. Γνώστης τῆς ρητορικῆς ὁ Γρηγόριος –μέ ἀξιοποίηση τῆς «ἠθοποιίας»– ἀποσύρεται ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸ προσκίλιο καὶ παραχωρεῖ τὴ θέση του στὸν ἴδιο τὸν Εὐθύμιο, στοιχεῖα πού προσδίδουν στὸν λόγο θεατρικότητα καὶ ζωντάνια, φανερόνουν κάποια ὑπερβολὴ πάθους καὶ ἀνανεώνουν ταυτόχρονα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν ἢ ἀναγνωστῶν τοῦ λόγου¹⁶. Ὁ Εὐθύμιος στὸν σύντομο λόγο του εὐχαριστεῖ τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὰ μέτρα πού ἔλαβε ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν ἐπι-

¹⁴ Στὶς ἐργασίες τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου πῆραν μέρος καὶ 20 ἐπίσκοποι στὸ πλευρὸ τοῦ Ἀρείου μετὰ ἐπικεφαλῆς τοὺς δύο Εὐσεβίους, Νικομηδείας καὶ Καισαρείας. Τρεῖς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐπισκόπους ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος. Ὁ Σωκράτης ὁ Σχολαστικός σπιν «Εκκλησιαστικὴ Ἱστορία» ἀναφέρει ἐκτὸς τοῦ Θεωνᾶ, καὶ τοὺς Εὐσέβιο Νικομηδείας, Θεόγνι Νικαίας, Μάμυ Χαλικιδόνος καὶ Σεκοῦνδο Πτολεμαῖδος (βλ. *Socrates' Ecclesiastical History: According to the Text of Hussey*, Introduction by William Bright, Wipf and Stock Publishers, 2003, σ. 16, [I. 8]).

¹⁵ Ὁ Εὐστάθιος Ἀντιοχείας ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπικεφαλῆς τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Ὀρθοδοξίας ἀπέναντι στὴν αἵρεση τοῦ Ἀρειανισμοῦ. Ἀρχικὰ ὑπηρέτησε ὡς ἐπίσκοπος Βεροίας τῆς Συρίας (323/4-326) καὶ σπὶ συνέχεια, πιθανότατα ἀπὸ τὸ 328/329 ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας. Μετὰ τὸ τέλος τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου φαίνεται πὼς συγκρούστηκε σκληρὰ μετὰ τὸν ἀρειανίζοντα Εὐσέβιο Καισαρείας καὶ μᾶλλον ἔξαιτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἐξορίστηκε ἀπὸ τὸν Μεγάλον Κωνσταντῖνον σπιν Τραϊανούπολι (330), ὅπου καὶ πέθανε, πρὶν τὸ 337-βλ. π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΛΩΡΟΦΕΚΥ, λῆμμα «Εὐστάθιος», *ΘΗΕ*, τόμ. 5ος, σ. 1088-1089. *ODB*, vol. II, σ. 1088-1089.

¹⁶ Γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῆς «ἠθοποιίας» βλ. H. LAUSBERG, *Handbook of Literary Rhetoric A Foundation for Literary Study*, ed. David E. Orhon and R. Dean Anderson, Brill, Leiden, Boston-Koln 1998, σ. 366-367 (μετὰ παραπομπές σέ πηγές)· ΛΟΓΓΙΝΟΣ, *Περὶ ἤφρους*, ed. with Introduction and Commentary by D. A. Russel, Oxford, Clarendon Press 1964, σ. 50, 20-52, 13· ΘΑΝΑΣΗΣ ΝΑΚΑΣ-ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗΣ, «Βυζαντινὴ Ρητορικὴ καὶ Σχηματικὸς Λόγος», εἰσήγηση στὸ Συνέδριο: *Ἐκκλησιαστικὴ Ρητορικὴ καὶ Ὑμνογραφία. Ἱστορία καὶ Ποιητικὴ, Ἀφιέρωμα σπὶ πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν ἱδρυση τῆς Ὀρθόδοξης Ἀκαδημίας Κρήτης*, Ἐταιρεία Κρητικῶν Σπουδῶν-Ἴδρυμα Καρυομένου, Πύργος Ἀλικιανοῦ, 30.08.-01.09.2018 (πρὸς δημοσίευση).

κράτησι τοῦ ὀρθόδοξου δόγματος. Ἐπιγραμματικά ὁ Εὐστάθιος θά διατυπώσῃ τὸ ὀρθόδοξο δόγμα: «Πατὴρ δοξολογεῖται, Υἱὸς συμπροσκυνεῖται· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταγγέλλεται¹⁷. Τριάς ὁμοούσιος, μία θεότης ἐν τρισὶ προσώποις καὶ ὑποστάσεσι κηρύττεται» (σ. 428, 38-41) καὶ θά καταγγεῖλῃ τίς κακοδοξίαι τοῦ Ἀρείου: «Τὸν γάρ μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον ἀποστερεῖν τῆς ὁμοουσιότητος τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐντρέπεται, καὶ τῆ κτίσει τὸν Κτίστην ὁ κτιστολάτρης συναριθμεῖν ἐπιείγεται»¹⁸ (σ. 428, 51-54). Στὸ τέλος τοῦ σύντομου, ἀλλὰ περιεκτικοῦ λόγου ὁ Εὐστάθιος προτρέπει τὸν αὐτοκράτορα νά ἀποβάλλῃ τὸν Ἄρειο ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας –σέ περίπτωση πού δέν μετανοήσει– ἐπισημαίνοντας τοὺς κινδύνους πού θά προκύψουν γιὰ τὸ ποίμνιο, ἀφοῦ λόγῳ τῆς «θολερᾶς αὐτοῦ λογοθωπείας» (σ. 429, 4) εἶναι πολὺ εὐκόλο ὁ ἀπλὸς πιστὸς νά παρασυρθεῖ.

Ἀκολούθως τὸν λόγο ἔλαβε ὁ αὐτοκράτορας. Ἀπέναντι στοὺς Πατέρες στέκεται μὲ σεβασμὸ, ὅπως ἓνας «φιλοπάτωρ υἱὸς» (σ. 429, 9). Μέλημά του νά σταματήσουν τέτοιου εἴδους διχόνοιες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατ' ἐπέκτασι τῆς αὐτοκρατορίας, εἰδικά σέ μιὰ ἐποχὴ εἰρήνης κατὰ τὴν ὁποία ἔπαυσαν οἱ διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν καὶ κατατροπώθηκαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ κράτους. Γιὰ τὸν Μεγάλον Κωνσταντῖνον εἶναι φοβερό νά βλέπῃ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν «τὴν ἀπλήν οὔσα καὶ ἄτεχνον» (σ. 429, 19), τῆς ὁποίας ἡ δύναμις στηρίζεται σέ ἔργα καὶ ὄχι σέ λόγους, νά ἀνατρέπεται «ἀδολοσχία καὶ τοικιλία ρημάτων» (σ. 429, 20-21), ἀπὸ ἀμετροέπειαν, δηλαδὴ, καὶ ρητορικὰ τεχνάσματα καὶ σοφίσματα. Ζητεῖ ἄμεσα νά ξεκαθαρίσῃ τὸ θέμα ἀπὸ τοὺς Πατέρες, διαβεβαιώνοντάς τους γιὰ τὴν ἀμέριστη συμπαράστασι στὸ ἔργον τους.

Μέ τὴν ἐνθάρρυνσι τοῦ Αὐτοκράτορα οἱ Πατέρες προχώρησαν σπὴν ἐξέτασι τῶν ζητημάτων πού ἔθεσε ὁ Ἄρειος, καὶ σπὴν ἀποσαφήνισι τοῦ ὀρθόδοξου δόγματος. Ἡ τεκμηρίωσι τῶν θέσεων πού διατύπωσαν οἱ θεοφόροι Πατέρες, βασίστηκε κατὰ κύριον λόγον στὸ μέσον πειθοῦς πού ὀνομάζουμε «ἐπίκλησι σπὴν αὐθεντία». Χωρὶα τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, δηλαδὴ, ἀξιοποιήθηκαν ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοὺς ἐκκλησιαστικὸς ἄνδρες πρὸς

¹⁷ Πέρα ἀπὸ τὸ ἰσόκωλο-πάρισον καὶ τὸ ὁμοιότελεον, εἶναι χαρακτηριστικὰ καὶ ἡ ἐπιλογή τῶν ρημάτων ἀπὸ τὸν Γρηγόριον. Καὶ τὰ τρία ῥήματα (δοξολογεῖται-συμπροσκυνεῖται-καταγγέλλεται) ἔχουν τὸν ἴδιον ἀριθμὸν συλλαβῶν (5), ἐνῶ εἶναι καὶ συνώνυμα. Εἶναι πασιφανὴς ἡ προσπάθειαν τοῦ ῥήτορα νά ὑπερασπιστεῖ, καὶ μὲ τὴν χρῆσιν σχημάτων λόγου, τὴν ἰσότηταν τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος.

¹⁸ Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ πρόθεσις τοῦ Γρηγορίου εἶναι νά ὑπερασπίσῃ ἐμφαντικὰ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα γιὰ νά γίνῃ ἀντιληπτὴ ἀπὸ ὅλους ἡ αἵρετικὴ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου, χρησιμοποιεῖ τὸ ἐτυμολογικὸ σχῆμα μὲ τὴν ἐπανάληψιν λέξεων μὲ τὴν ἴδιαν ἐτυμολογικὴν ρίζαν (κτίσει-Κτίστην-κτιστολάτρης).

ἐπίρρωση τῆς θέσης τους, «περὶ τοῦ ὁμοούσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ» (σ. 429, 37-38). Ἀμέσως μετὰ ἡ Σύνοδος ἀπέρριψε τὶς διδασκαλίαις τοῦ Ἄρειου, ἀφόρισε τὸν ἴδιο καὶ προχώρησε στὴ σύνταξη τοῦ «Θείου Συμβόλου», μὲ τὸ ὁποῖο ἄρθρο πρὸς ἄρθρο «τό παρ' ἐκάστης αἰρέσεως ἀντικείμενον φρόνημα καταργήσαντες» (σ. 429, 45-46) ἔδωσαν λύση σέ ὅλα τὰ δογματικῆς ὑφῆς ἀνακύψαντα θέματα.

Ἐνα ἀκόμην πρὸς διευθέτησι θέμα παρέμεινε ὁ καθορισμὸς τῆς ἡμέρας τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ἀφοῦ δὲν εἶχε ὀριστεῖ μέχρι τότε κοινὴ ἡμέρα ἑορτασμοῦ. Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἀσάφειας ἄλλοι γιόρταζαν τὸ Πάσχα «ἐν προθύροις τῆς ἁγίας των νηστείων τῆς τεσσαρακοστῆς ἡμέρας» (σ. 432, 3-5), ἄλλοι στό ἐνδιάμεσο τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ἀγῶνα, καὶ γενικότερα ὁ καθένας καθόριζε τὴν ἡμέρα πού νόμιζε ὅτι ἔπρεπε νά ἐπιτελεῖ τὴν ἀνάμνησι τοῦ κορυφαίου αὐτοῦ γεγονότος. Μὲ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οἱ ἅγιοι Πατέρες σέ συνεργασία μὲ τὸν αὐτοκράτορα ἔδωσαν λύση καὶ σέ αὐτὸ τὸ ζήτημα «κοινὴν ἄγειν ἅπαντας τὴν ἁγίαν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν» (σ. 432, 13-15). Ἀφοῦ λύθηκε καὶ τὸ θέμα αὐτό, ἀλλὰ καὶ κάποια ἀκόμην, τὰ ὁποῖα ὁ Γρηγόριος προσπερνᾷ στό πλαίσιο τῆς «οἰκονομίας» τοῦ λόγου, ἡ Σύνοδος προχώρησε στὴ συγγραφὴ τοῦ σχετικοῦ τόμου μὲ τὶς ἀποφάσεις τῆς. Ὁ τόμος ὑπογράφηκε σχεδόν ἀπὸ ὅλους τοὺς συμμετέχοντες¹⁹. Μὲ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ τόμου σχετίζεται κι ἓνα θαῦμα τὸ ὁποῖο ὁ ρήτορας ἐπιθυμεῖ νά διατηρήσει στὴν ἱστορικὴ μνήμη «εἰς καύχημα μὲν τῶν πιστευσάντων, πρὸς ἐντροπὴν δὲ τῶν ἀπιστούντων» (σ. 432, 27-28). Δύο ἀπὸ τοὺς συμμετέχοντες στὴ Σύνοδο ἐπίσκοποι, ὁ Χρῦσανθος καὶ ὁ Μουσώνιος, πέθαναν πρὶν τὴν ὀλοκλήρωσι τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου καὶ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ τόμου. Οἱ ὑπόλοιποι Πατέρες ὅμως ἐπιζητοῦσαν τὴν ἐπικύρωσι τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου καὶ ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς ὁσίους Πατέρες, παρόλο πού δὲν βρισκόνταν ἐν ζωῇ. Ἀπέθεσαν λοιπὸν τὸν σφραγισμένον τόμον στὶς σορούς τῶν δύο ἁγίων καὶ πέρασαν τὴ νύκτα ἐκεῖ προσευχόμενοι στὸν Θεό. Τὸ πρῶν ἄνοιξαν τὸν κλειστὸ τόμον καὶ διαπίστωσαν πὼς ὑπῆρχαν οἱ ὑπογραφές τῶν δύο κεκοιμημένων ἁγίων ἐπισκόπων.

Πρὶν φθάσει στό τέλος τοῦ λόγου του ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται καὶ σέ ἀκόμην ἓνα περιστατικὸ πού συνέβη κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου, καὶ ἀφενὸς τοῦ προκάλεσε ἐντύπωση, ἀφετέρου δὲ ἀποτελεῖ τεκμήριον τῆς

¹⁹ Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἐρμεῖας ὁ Σωζομενός, (*Εκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, PG 67, σ. 68): «πέντε δὲ μόνοι οὐ προσεδέξαντο, τῆς λέξεως ὁμοουσίου ἐπιλαβόμενοι· Εὐσέβιος τε ὁ Νικομηδείας ἐπίσκοπος, καὶ Θεόγνης Νικαίας, Μάρης Χαλιπεδόνας, Θεωνᾶς Μαριμαρκῆς καὶ Σεκοῦνδος Πτολεμαίδος».

υπερίσχυσης τῶν θεόπνευστων θέσεων τῶν ἁγίων Πατέρων ἔναντι τῶν δῆθεν λογικῶν τοποθετίσεων τοῦ Ἀρείου καί τῶν ὀπαδῶν του. Κάποιος φιλόσοφος²⁰ προσπάθησε νά υπερασπισθεῖ τίς διδασκαλίες τοῦ Ἀρείου μέ λογικοφανῆ ἐπιχειρήματα, ἀλλά ἀπέναντί του στάθηκε ἕνας ἀπό τούς ἁγίους Πατέρες, ὁ ὁποῖος ἦταν γνωστός «οὐ τῆ τοῦ κόσμου σοφία, ἀλλά τῆ ἀγγελικῆ πολιτεία» (σ. 433)· ὁ ἅγιος αὐτός δέν ἦταν ἄλλος ἀπό τόν ἅγιο Σπυριδῶνα²¹, ἐπίσκοπο Τριφυθούτου. Ἡ διαμάχη μεταξύ του φιλοσόφου καί τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνα ἔληξε μέ τόν ἅγιο νά προστάζει τόν φιλόσοφο νά μείνει ἄφωνος: «Σιώπα, πεφίμωσο», μιμούμενος τόν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὁποῖος μέ τόν ἴδιο λόγο εἶχε προστάξει τή θάλασσα νά γαληνέψει²². Ὁ φιλόσοφος κατάλαβε τότε τό λάθος του καί ζήτησε ἀπό τούς θεοφόρους Πατέρες νά τόν συγχωρήσουν. Οἱ Πατέρες τόν συγχώρησαν, καί ἔτσι αὐτός πού μέχρι πρῖν ἀπό λίγο ἦταν «τῆς ὀρθοδοξίας κατήγορος» ἀναδείχθηκε «συνήγορος τῆς ἀληθείας» (σ. 433, 29-30)²³.

Μέ τό τέλος τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος παρέθεσε τράπεζα στους Πατέρες καί ἀφοῦ ἔδωσε στόν καθένα ἕνα μεγάλο χρηματικό ποσό γιά τίς ἀνάγκες τῶν ἐπισκοπῶν τους, καί εἰδικά τῶν νοσοκομείων καί τῶν πτωχοκομείων πού συντηροῦσαν, τούς ἀπύθνη ἕναν τελευταῖο εὐχαριστήριο, αὐτή τή φορά, λόγο. Γιά μιᾶ ἀκόμη φορά ὁ Γρηγόριος ἀξιοποιῶντας τό σχῆμα τῆς ἡθοποιίας ἀποσύρεται καί ἀφήνει τόν ἴδιο αὐτοκράτορα νά ἀπευθυνθεῖ στους θεοφόρους Πατέρες, ἐπιδιώκοντας ἴσως νά τονίσει μέ αὐτόν τόν τρόπο τόν καθοριστικό ρόλο τοῦ αὐτοκράτορα στήν καταδίκη τοῦ Ἀρείου, ὄχι τόσο μέ τή συμμετοχή του στίς ἐργασίες τῆς Συνόδου, ὅσο μέ τήν ἔμπρακτι ἐμπιστοσύνη στά μέλη τῆς Συνόδου καί τήν πρόθεσή του νά ἀποδεχθεῖ τίς ἀποφάσεις τους. Στή συνέχεια ἀσπιάσθηκε μέ μεγάλο σεβασμό καθέναν ξεχωριστά ἀπό τούς Πατέρες, καί εἰδικότερα ὄσους ἔφεραν ἔντονα πάνω στό σῶμα τους τά σημάδια τῶν τελευταίων διωγμῶν, καί ἀνεχώρησε γιά τήν Κωνσταντινούπολη.

²⁰ Ὁ Μανουήλ Γλυκᾶς μᾶς πληροφορεῖ πῶς ὁ φιλόσοφος ὀνομαζόταν Εὐλόγιος: «τόν ἄμαχον ἐκεῖνον Εὐλόγιον Ἑλληνα ὁ μέγας καί ἀπλούς τῷ λόγῳ Σπυριδῶν ἐχειρώσατο» (*Βίβλος Χρονική*, PG 158, σ. 33-34).

²¹ Ὁ Γρηγόριος φαίνεται ὅτι ἀγνοεῖ τό ὄνομα τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου πού κατατρόπωσε τόν φιλόσοφο. Γιά τόν πρωταγωνιστικό ρόλο τοῦ ἁγίου Σπυριδῶνος στήν Α΄ Οἰκουμενική Σύνοδο καί τό ἐπεισόδιο μέ τόν φιλόσοφο βλ. ΣΥΜΕΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ, *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὀσίου πατρός ἡμῶν Σπυριδῶνος ἐπισκόπου Τριφυθούτου*, PG 116, κεφ. ΙΔ'-ΙΕ', σσ. 432-436.

²² Βλ. *Μᾶρκ.* 4, 39.

²³ Στό συγκεκριμένο στίχο παρατηροῦμε ὅτι ὁ ρήτορας χρησιμοποιεῖ τό χιαστό σχῆμα σέ συνδυασμό μέ τό ἰσοκόλο ἢ πάρισο, τήν ἀντίθεση καί τό ἐτυμολογικό (κατήγορος-συνήγορος). Πρόκειται γιά ἕνα μικρό δείγμα τῶν ρητορικῶν ἱκανοτήτων καί δεξιοτήτων τοῦ Γρηγορίου.

Ἦρθε ὁμως ἡ στιγμή νά ἀναχωρήσουν ἀπό τή Νίκαια μετά τόν αὐτοκράτορα καί οἱ θεοφόροι Πατέρες. Ἀκόμη καί αὐτή τή στιγμή τά θαυμαστά περιστατικά δέν σταμάτησαν. Κατά τήν ἀναχώρησή τους ἐπρόκειτο νά ἀναπέμψουν μιὰ τελευταία προσευχή γιά νά ἔχουν καλό ταξίδι ἐπιστροφῆς, ἀλλά καί γιά τή σωτηρία τῆς πόλης πού τούς φιλοξένησε κατά τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου. Στό σημεῖο πού συγκεντρώθηκε ἡ χορεία τῶν ἁγίων Πατέρων, σπῖν ἀνατολική εἴσοδο τῆς πόλης, πηγές ἐλαίου ἀνέβλυσαν, μαρτυρῶντας μέχρι καί σήμερα, κατά τήν ὁμολογία τοῦ Γρηγορίου, τά ἀποτελέσματα τῆς προσευχῆς τῶν ἁγίων αὐτῶν ἀνδρῶν: «ἦτις μέχρι ἡμῶν φαινομένη, δεικνυσι τῶν τότε προσευχῶν τά ἔγκαρπα ἀποτελέσματα» (σ. 436, 28-30).

Ἡ εὐνοια καί ἡ προστασία τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου πρὸς τήν πόλιν τῆς Νίκαιας φανερώνεται καί σπῖν ἐποχή τοῦ Γρηγορίου. Ἀπόδειξη ἓνα ἄκομη θαυμαστό περιστατικό. Σέ κάποια ἀπό τίς ἀραβικές ἐπιδρομές ἐκείνης τῆς περιόδου ὁ ἀρχηγός τῶν ἐπιδρομῶν προσπάθησε νά τελέσει μέσα στόν ἱερό Ναό «τῆς μαγείας τά βδελυκτά μιάσματα» (σ. 436, 46-47), ἀλλά παρεμποδίστηκε ἀπό κάποιο νυχτερινό ὄραμα καί ἀπειλές πού δεχόταν κατά τή διάρκεια τῆς ἡμέρας, ἀντιληπτές μόνον ἀπό τόν ἴδιο.

Στόν ἐπίλογό του ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται σπῖν τιμῇ πού ἀξιώθηκαν οἱ συμμετέχοντες στή Σύνοδο Πατέρες ἀπό τόν Θεό. Τίς ψυχές τῶν ἁγίων ὁ Θεός ἀξίωσε μέ οὐράνιες ἀπολαύσεις, ἀλλά καί τά σώματά τους δέν ἄφησε χωρίς δόξα. Ὁ θάνατος τούς ὁμοίαζε μέ φυσικό ὕπνο καί τά σώματά τους παρέμειναν ἀδιάλυτα, γι' αὐτό καί εἶναι πάρα πολλοί οἱ αὐτόπτες μάρτυρες πού ἀντικρίζοντας τίς λάρνακές τους, νιώθουν ὅτι προσκυνοῦν κοιμώμενους ἀνθρώπους κι ὄχι νεκρούς. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρει τό λείψανο τοῦ ἁγίου Λεοντίου Καισαρείας²⁴ τό ὁποῖο ὁ ἴδιος ὁ Γρηγόριος προσεκύνησε, καί τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, τοῦ Φωτιστοῦ τῆς Ἀρμενίας²⁵, πού βρῆκε τά λείψανα τῶν μαρτύρων Ριμμίας καί Γαϊανῆς²⁶ καί ὀδήγησε σπῖν πίστι τόν εἰδωλολάτρη βασιλιά Τιρι-

²⁴ Ὁ ἅγιος Λεόντιος ἔζησε τό α΄ μισό του 4ου αἰ. καί διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο σπῖν Α΄ Οἰκουμενικῆ Σύνοδο καί τήν καταδίκη του Ἀρείου - βλ. λήμμα «Λεόντιος», *ΘΗΕ*, τόμ. 8ος, σ. 227.

²⁵ Ἡ ἀναφορά στόν Γρηγόριο Α΄ τόν φωτιστή τῆς Ἀρμενίας γίνεται, καθώς χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος ἀπό τόν Λεόντιο Καισαρείας τό 294 ἢ 302. Ὁ Γρηγόριος δέν ὑπῆρξε μόνο φωτιστής τῶν Ἀρμενίων, ἀλλά καί ὁ πρῶτος οργανωτής τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας.-βλ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ, λήμμα «Γρηγόριος ὁ Α΄», *ΘΗΕ*, τόμ. 4ος, σ. 814-816.

²⁶ Οἱ δύο ἅγιες μαρτύρησαν κατά τόν διωγμό τοῦ Διοκλιτιανοῦ καί πρὸς τιμῇ τους ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Φωτιστής ἔκτισε ναό τους, στό κτίσιμο τοῦ ὁποίου βοήθησε καί ὁ μεταμελημένος βασιλιάς Τιριδάτης. βλ. Η. DELEHAYE (ed.), *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Bruxelles 1902, σ. 90-94. ἰερωμ. ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΣΙΜΩΝΟΠΙΕΤΡΙΤΗΣ, *Νέος Συναξαριστής τῆς Ὁρθο-*

δάτη. Τό λείψανο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ συνονόματός του πρεσβύτερος, διασώζεται ἀκέραιο, «μίτε τᾶς τρίχας ἀπορριψάμενον, μίτε τοὺς ὄνυχας ἀποβαλόμενον [...] μύρων εὐωδίας ἀνάπλεων» (σ. 440, 4-6). Κι ὅλα αὐτά καταλήγει ὁ Γρηγόριος γίνονται «εἰς καύχημα τῶν πιστῶν, εἰς ἔπαινον τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν» (σ. 440, 9-10).

Ἀπό τί σύντομη παρουσίαση τοῦ λόγου τοῦ Γρηγορίου τοῦ πρεσβυτέρου γίνεται ἀντιληπτό πῶς ὁ ρήτορας, ἀξιοποιῶντας ὄχι μόνο τί θεολογική του παιδεία ἀλλά καί τίς ρητορικές του ικανότητες, κατάφερε νά πετύχει τόν στόχο του, τόν ἐγκωμασμό δηλαδή τῶν θεοφόρων Πατέρων τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καί νά ἀνταποκριθεῖ στό αἶτημα τοῦ ἐπισκόπου της Νίκαιας, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναθέσει στόν Γρηγόριο τί συγγραφή τοῦ συγκεκριμένου λόγου.

δόξου Ἐκκλησίας, τόμ. 1ος, Σεπτέμβριος, Ὁρμούλια 2001, σ. 345-347.